

РОЗДІЛ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332.14

Хомюк Н. Л.

Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

ТЕОРЕТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ТРАКТУВАННЯ ПОНЯТТЯ «ДИВЕРСИФІКАЦІЯ РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКИХ ТЕРИТОРІЙ»

У статті проаналізовано наявні теоретичні підходи до трактування терміна «диверсифікація». Обґрунтовано необхідність упровадження диверсифікації у сфері розвитку сільських територій для розширення сфер зайнятості та доходів сільського населення. Виокремлено основні напрями диверсифікації розвитку сільських територій. Сформоване власне визначення категорії «диверсифікація розвитку сільських територій».

Ключові слова: диверсифікація, сільська територія, сільськогосподарська діяльність, децентралізація, диверсифікація розвитку сільських територій.

Постановка проблеми. Диверсифікація є напрямом стратегічного розвитку та посилення конкурентних переваг сільських територій. Необхідними стають удосконалення різноманітних механізмів посилення конкурентних переваг сільських територій та пошук нових підходів до їхнього стратегічного розвитку в умовах нестабільності та швидко змінюваного середовища.

Водночас проблема диверсифікації розвитку сільських територій була й залишається надзвичайно актуальною, оскільки подібна трансформація дає змогу вирішувати питання щодо урізноманітнення сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на сільських територіях та розширення джерел фінансування програм сільського розвитку і заходів, організованих об'єднаними територіальними громадами.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зарубіжній економічній науці проблемам диверсифікації присвячено праці І. Ансоффа, Ф. Котлера, Дж. Еванса, Б. Бермана та ін. Також вагомий внесок у дослідження процесу диверсифікації і аграрній сфері зробили вітчизняні фахівці: І.М. Кульчій, Ф.А. Важинський, А.В. Колодійчук, О.С. Молнар, Т.П. Панюк та ін.

Дослідженням питань розвитку сільських територій приділено увагу таких учених, як: В.В. Бойко, І.Р. Залуцький, А.В. Лісовий, М.Й. Малік, О.І. Павлов, Х.М. Пritула, В.П. Славов, М.П. Талавира, М.А. Хвесик та багато інших.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Попри значний обсяг публікацій із дослідженої тематики не існує єдиного підходу до трактування поняття «диверсифікація». Крім того, віддаючи належне наявним здобуткам, слід зазначити, що недостатньо вивченими залишаються деякі питання, що пов'язані саме з диверсифікацією розвитку сільських територій.

Мета статті полягає у розкритті сутності дефініції «диверсифікація розвитку сільських територій».

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття диверсифікації – порівняно нове явище, яке поширюється в Європі із середини 50-х років ХХ ст. та спричинене розвитком науки, необхідністю пристосування бізнесу до швидких структурних змін, посилення конкурентної боротьби [1, с. 344]. Вважається, що слово «диверсифікація» походить від латинського *diversus* – різний, віддалений та *facere* – робити.

На думку Дж. Еванса та Б. Бермана, стратегія диверсифікації використовується для того, щоб організація не стала залежною від одного стратегічного господарського підрозділу або однієї асортиментної групи. Згідно із цією стратегією, підприємство повинно розпочинати випуск нових товарів, орієнтованих на нові ринки [2, с. 36].

Найбільш ризикованою з чотирьох стратегій розвитку, представлених у матриці І. Ансоффа, є диверсифікація, адже вона вимагає від компанії одночасно нового товару та виходу на новий ринок, а можливо, й переходу в нову для компанії галузь [3].

У табл. 1 узагальнено різні теоретичні підходи до трактування категорії «диверсифікація», що висвітлені у словниках та енциклопедіях.

Останнім часом категорія «диверсифікація» широко використовується у науковій літературі. Проте не існує чіткого формулювання даної дефініції, адже вона виступає предметом дослідження багатьох наук: географічних, економічних, соціальних, екологічних та ін., а в системі ринкових відносин проявляються різні аспекти диверсифікації.

Отже, найбільшого поширення термін «диверсифікація» отримав саме в економічній сфері, адже найчастіше в науковій літературі зустрічаються такі поняття, як «диверсифікація виробництва», «диверсифікація продукції», «диверсифікація економічної діяльності», «банківська диверсифікація», «інвестиційна диверсифікація», «диверсифікація експорту й імпорту» тощо:

- диверсифікація виробництва – одночасний розвиток непов'язаних один з одним видів виробництва та розширення асортименту продукції, що виробляється;

- диверсифікація продукції – розширення асортименту товарів, що виробляється;

- диверсифікація економічної діяльності – розширення активності суб'єктів господарювання за рамки їхнього основного виду діяльності;

- банківська диверсифікація – розширення спектру банківських послуг та проникнення в інші види бізнесу, що виходять за межі банківського;

- інвестиційна диверсифікація – це формування та управління інвестиційним портфелем сільських громад та напрямами вкладень капіталу;

- диверсифікація експорту та імпорту – розширення товарної номенклатури у зовнішньоекономічних зв'язках країни.

Теоретичні підходи до трактування категорії «диверсифікація»

Джерело	Визначення
Економічна енциклопедія за ред. С.В. Мочерного [1, с. 344]	Розширення номенклатури продукції, що її виробляють окремі фірми та організації. Також зазначається, що диверсифікація існує у двох основних формах: розширення асортименту товарів, організація випуску нових видів продукції в межах «власної» галузі, тобто збільшення числа модифікацій певного виду товару, які задовольняють попит окремих груп споживачів; вихід за межі основного бізнесу, проникнення в нові галузі та сфери господарства.
Словник іншомовних слів за ред. С.Я. Єрмоленко [4, с. 177]	Урізноманітнення чого-небудь; створення декількох різних виробничих напрямів у межах одного спеціалізованого підприємства; розширення асортименту виробів і видів наданих послуг; інвестування коштів у різні види цінних паперів із метою мінімізації ризику.
Великий тлумачний словник сучасної української мови, укл. та гол. ред. В.Т. Бусел [5, с. 220]	Надання чому-небудь різнобічного, комбінованого, багатогалузевого характеру (розширення номенклатури продукції, видів наданих послуг тощо); стратегія зменшення ризику фірми за допомогою розподілу інвестицій та інших ресурсів між декількома напрямками діяльності – виробництвом різнорідних товарів та надання різних послуг (проникнення фірм у галузі, які не мають прямого виробничого зв'язку або функціональної залежності від основної галузі їхньої діяльності).
Фінансово-економічний словник за ред. А.Г. Загороднього, Г.Л. Вознюка [6, с. 217]	Розширення сфер діяльності підприємства, номенклатури його товарів і послуг, а також використовуваних ним фінансових інструментів із метою мінімізації рівня господарських ризиків. Один із напрямів інвестиційної політики підприємства, який полягає в інвестуванні коштів у різні види цінних паперів для мінімізації портфельного інвестиційного ризику, збільшення доходності, ліквідності та нарощення капіталу. Стратегія розроблення нових товарів та їх продажу на нових ринках.
Гене́за ринкової економіки: терміни, поняття персоналії за ред. Г.І. Башнянина та В.С. Іфтемінчука [7, с. 138]	Одна з форм концентрації капіталу в умовах НТР; полягає у тому, що одні фірми проникають у нові для себе галузі й сфери, розширюють асортимент товарів і послуг, поступово перетворюються на багатогалузеві комплекси; одночасний розвиток багатьох безпосередньо не пов'язаних між собою виробництв; розширення номенклатури продукції, що виробляється окремими фірмами.
Економічний словник за ред. В.А. Конопліцького та Г.І. Філіна [8, с. 104]	Стратегія маркетингу, що спрямована на нові види діяльності фірми за рамками основного бізнесу. Має на меті зміцнення економічного стану підприємства і своєчасне реагування на зміну кон'юнктури ринку.
Тлумачний словник економіста за ред. С.М. Гончарова, Н.Б. Кущнір [9, с. 111]	Розмаїття, різносторонній розвиток. Одночасний розвиток багатьох, часто не пов'язаних між собою видів виробництва, розширення асортименту продукції з метою зниження ризику можливих утрат капіталу і доходів від нього в умовах постійних змін ринкової кон'юнктури.
Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок за ред. Л.М. Алексеева, В.М. Олексієнко та А.І. Юркевича [10, с. 63]	Розширення форм діяльності видів продукції, використовуваних фінансових інструментів із метою мінімізації господарських ризиків, а також виживання підприємств у сучасних ринкових умовах. Множинність, різноманітність, різнобічність, різносторонність.

Джерело: узагальнено автором

На думку Ф. Котлера, існує три різновиди диверсифікації [11, с. 532]:

1. Концентрична диверсифікація – поповнення своєї номенклатури виробами, які з технічного або маркетингового погляду схожі на існуючі товари фірми. Як правило, ці товари будуть привертати увагу нових класів клієнтів.

2. Горизонтальна диверсифікація – поповнення свого асортименту виробами, які жодним чином не пов'язані з випуском нині, але можуть викликати інтерес існуючої клієнтури.

3. Конгломератна диверсифікація – поповнення асортименту виробами, які не мають ніякого відношення ні до застосовуваної фірмою технології, ні до її нинішніх товарів і ринків.

Узагальнюючи проаналізовані наукові погляди, можна стверджувати, що диверсифікація – це урізноманітнення об'єкта дослідження та надання йому багатогалузевого, комбінованого характеру, що реалізується за допомогою розширення сфер діяльності підприємства, організації, галузі, території.

Першочергового значення в подоланні негативних явищ на сільських територіях за допомогою диверсифікації набувають аграрний сектор, зайнятість населення, соціальна інфраструктура, система державного та місцевого управління.

У зв'язку з необхідністю створення нових механізмів взаємодії між усіма складниками сільських територій (соціальною, виробничо-економічною, природно-екологічною та нормативно-правовою) (рис. 1), необхідністю оптимізації існуючої сільськогосподарської діяльності та впровадження

нових виробництв виходячи з природно-ресурсного потенціалу диверсифікація розвитку сільських територій є засобом забезпечення комплексного розвитку сільських територій.

Комплексний розвиток сільських територій повинен бути пов'язаний із децентралізацією та створенням об'єднаних територіальних громад, які б уміло розпоряджалися наявними природними, економічними, соціальними та фінансовими ресурсами.

У своєму дослідженні І.М. Кульчій диверсифікацію сільських територій розглядає як діяльність сільськогосподарських товаровиробників щодо сталого розвитку сільських територій, яка полягає у запровадженні форм з урізноманітнення сільськогосподарської (виробничої) та (або) несільськогосподарської (промислової) діяльності, а також у наданні послуг у сфері сільського туризму, а диверсифікацію аграрного виробництва – як урізноманітнення і розширення діяльності сільськогосподарських товаровиробників шляхом розвитку нових галузей або випуску нової продукції чи сировини для промисловості [12, с. 6–7].

Організація диверсифікації розвитку сільських територій передбачає: визначення очікуваних результатів від її проведення, планування та реалізації необхідних заходів, вибір напрямів диверсифікації та здійснення моніторингу досягнення визначених мети та завдань [13].

Комплексний аналіз стану сільських територій та основних процесів, що відбуваються у сільськогосподарському виробництві, дає змогу стверджу-

Рис. 1. Складники сільських територій

Джерело: розроблено автором

вати, що для диверсифікації розвитку сільських територій у регіональному розрізі існують необхідні умови, а також вагомі причини, головними з яких є низький рівень матеріального добробуту та зайнятості сільських жителів. У цьому контексті диверсифікацію розвитку сільських територій доцільно розглядати через три напрями, які зображені на рис. 2.

Отже, диверсифікацію розвитку сільських територій слід розглядати як комплекс заходів, спрямованих на урізноманітнення сільськогосподарської та несільськогосподарської діяльності на сільських територіях, розширення джерел фінансування програм сільського розвитку та заходів, організованих об'єднаними територіальними громадами для розширення сфер зайнятості та доходів сільського населення на основі системного підходу й через реалізацію процедур інформаційного забезпечення [14].

Кожна об'єднана територіальна громада, кожне підприємство та кожен житель села повинні вирі-

шити, який напрям диверсифікації їм вибирати або як їх поєднати, врахувавши при цьому наявні природні та економічні ресурси.

Найчастіше визначення сільських територій пов'язують саме із сільськогосподарською діяльністю їх населення. Нині аграрна сфера є фундаментом стабільної економіки, наповнення бюджетів та простором для залучення інвестицій. Але не можна вважати, що сільським господарством займається більшість сільського населення. Сільська територія – це не лише місце життєдіяльності людей та просторовий базис виробництва, а й природне середовище, адже на процес розвитку сільських територій впливають природні умови та природні ресурси, географічне положення, етнічний склад населення, стан економіки та ін. [15].

Потреби у диверсифікації діяльності сільськогосподарських підприємств мотивовані низкою об'єктивних передумов природного та економічного порядку, відмінними рисами аграрного

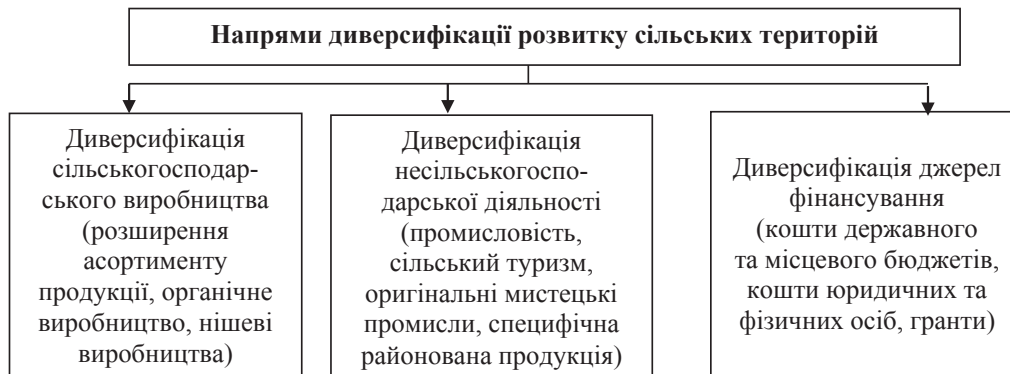

Рис. 2. Напрями диверсифікації розвитку сільських територій

Джерело: побудовано автором

виробництва від інших галузей матеріальної сфери економіки. Беззаперечними передумовами переходу аграрного підприємства на диверсифікаційну основу є зниження попиту на продукцію та прибутковість капіталу, вкладеного у традиційне виробництво, або переміщення у витратні види діяльності [16].

Диверсифікація сільськогосподарського виробництва передбачає розвиток сільського господарства. Здійснюватися вона може у трьох напрямках [13]:

– диверсифікація галузевої структури сільськогосподарського виробництва (розвиток у межах конкретної сільської території різних галузей сільського господарства);

– внутрішньогалузева диверсифікація (комплекс заходів, спрямованих на розширення асортименту продукції в межах однієї галузі);

– диверсифікація виробників сільськогосподарської продукції (розвиток різних типів виробників сільськогосподарської продукції за формою власності, спеціалізацією, організаційно-правовою формою тощо).

Розвиток органічного сільського господарства як один із напрямів диверсифікації розвитку сільських територій дуже важливий для суспільства у цілому, адже цей вид сільськогосподарської діяльності дає можливість не тільки отримати прибутку, а й виробити екологічно безпечні продукти харчування та зменшити негативний антропогенний вплив на довкілля.

В Україні є всі передумови для розвитку органічного сільськогосподарського виробництва: потужний природний потенціал; сприятливі кліматичні умови; висока родючість ґрунтів; наявність великих площ екологічно чистих сільськогосподарських угідь; низький рівень використання мінеральних добрив, засобів захисту рослин; забезпеченість аграрної сфери економіки трудовими ресурсами; наявність ринку потенційних споживачів; експортна привабливість органічної продукції для країн ЄС [17].

У світовій практиці поняття комплексного розвитку сільських територій тісно пов'язане зі збільшенням частки несільськогосподарських видів діяльності на селі. Досвід зарубіжних країн, особливо економічно розвинених, указує на зростаючу важливість несільськогосподарських видів діяльності на сільських територіях як альтернативних джерел доходів і передумов подальшого соціально-економічного розвитку окремих місцевостей [18].

Вибір видів несільськогосподарської діяльності для кожної сільської території індивідуальний,

залежить від природних ресурсів та їх місця розташування. Найпоширенішими видами даного бізнесу є сільський зелений туризм, заготівля лісу, видобуток щебню, піску та корисних копалин, транспортні перевезення, будівництво розважальних закладів та закладів харчової промисловості.

Диверсифікація джерел фінансування розвитку сільських територій передбачає, що розвиток сільських територій може фінансуватися за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, коштів юридичних та фізичних осіб, грантів.

Висновки. На основі аналізу наукової літератури узагальнено теоретичні підходи до трактування терміна «диверсифікація». Слід відзначити, що ця дефініція широко використовується саме в економічній сфері, адже на сторінках наукових видань часто зустрічаються такі поняття, як «диверсифікація виробництва», «диверсифікація продукції», «диверсифікація економічної діяльності», «банківська диверсифікація», «інвестиційна диверсифікація», «диверсифікація експорту та імпорту».

Більшість сільських територій нині характеризується низьким соціально-економічним розвитком, адже основним видом зайнятості сільського населення є агросфера, якій приманний сезонний характер виробництва, тому для диверсифікації розвитку сільських територій існують вагомі причини: низький рівень матеріального добробуту й зайнятості сільських жителів, високий рівень міграції сільського населення, низька забезпеченість медичними та освітніми закладами.

Виділено основні напрями диверсифікації розвитку сільських територій, серед яких:

– диверсифікація сільськогосподарського виробництва (розширення асортименту продукції, популяризація органічного виробництва);

– диверсифікація несільськогосподарської діяльності (сільський зелений туризм, промисловість, специфічна районована продукція, оригінальні мистецькі промисли);

– диверсифікація джерел фінансування (кошти державного та місцевого бюджетів, кошти юридичних та фізичних осіб, гранти).

Отже, диверсифікація розвитку сільських територій у зв'язку з необхідністю створення нових механізмів взаємодії між усіма складниками сільських територій, необхідністю оптимізації існуючої сільськогосподарської діяльності та впровадження нових виробництв виходячи з природно-ресурсного потенціалу є найпоширенішим засобом забезпечення на основі системного підходу комплексного розвитку сільських територій.

Список літератури:

1. Економічна енциклопедія : у 3-х т. / ред. кол.: С.В. Мочерний (відп. ред.) та ін. Київ : Академія, 2000. Т. 1. 864 с.
2. Эванс Дж., Берман Б. Маркетинг ; сокр. пер. с англ. Москва : Сирин, 2002. 308 с.
3. Ansoff I. Strategies for Diversification. Harvard Business Review. 1957. Vol. 35. Issue 5. P. 113–124.
4. Бибик С.П., Сюта Г.М. Словник іншомовних слів: тлумачення, словотворення та слововживання ; за ред. С.Я. Ермоленко. Харків : Прапор, 2012. 623 с.
5. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і гол. ред. В.Т. Бусел. Київ ; Ірпінь : Перун, 2002. 1440 с.
6. Фінансово-економічний словник / за ред. А.Г. Загороднього, Г.Л. Вознюка. Київ : Знання, 2007. 1072 с.
7. Генеза ринкової економіки (політекономія, мікроекономіка, макроекономіка, економічний аналіз, економіка підприємства, менеджмент, маркетинг, фінанси, банки, інвестиції, біржова діяльність): терміни, поняття персоналії / за ред. Г.І. Башнянина та В.С. Іфтемінчука. Київ : Магнолія плюс, 2004. 688 с.
8. Економічний словник. Тлумачно-термінологічний / за ред. В.А. Коноплицького та Г.І. Філіна. Київ : КНТ, 2007. 580 с.
9. Тлумачний словник економіста / за ред. С.М. Гончарова, Н.Б. Кушнір. Київ : Центр учбової л-ри, 2009. 264 с.
10. Алексеева Л.М., Олексієнко В.М., Юркевич А.І. Економічний словник: банківська справа, фондовий ринок. Київ : Максимум ; Тернопіль : Економічна думка, 2000. 592 с.
11. Котлер Ф. Основы маркетинга. Краткий курс ; пер с англ. Москва : Вильямс, 2007. 656 с.
12. Кульчий І.М. Організаційно-правове забезпечення диверсифікації сільських територій за участю сільськогосподарських товаровиробників: автореф. дис. ... канд. юр. наук : 12.00.06 ; Національний юридичний університет ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2014. 23 с.

13. Важинський Ф.А., Колодійчук А.В., Молнар О.С. Диверсифікація та кооперація розвитку сільських територій регіону. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2011. Спецвип. 33. Ч. 3. С. 125–129.
14. Хомюк Н.Л. Диверсифікація розвитку сільських територій як економічна категорія. Організаційно-економічні засади інформаційного забезпечення економіки : колективна монографія. Рівне : НУВГП, 2018. С. 232–242.
15. Павліха Н.В., Хомюк Н.Л. Визначення сутності сільських категорій. *Вісник Волинського інституту економіки та менеджменту*. 2017. № 19. С. 306–313.
16. Панюк Т.П., Лукомська О.І. Диверсифікація як основа структурної модернізації економічної діяльності аграрних підприємств. *Економічний форум*. 2016. № 1. С. 189–197.
17. Христенко Г.М. Органічне агровиробництво в Україні: проблеми і перспективи розвитку. *Економічний форум*. 2018. № 1. С. 123–129.
18. Pnitsky A., Chikurova A. Diversification as a tool of anti-crisis strategy of development of rural territories in Ukraine. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2015. Vol. 1. № 2. P. 51–55.

Хомюк Н. Л.

Восточноевропейский национальный университет имени Леси Украинки

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ПОДХОДЫ К ТРАКТОВКЕ ПОНЯТИЯ «ДИВЕРСИФИКАЦИЯ РАЗВИТИЯ СЕЛЬСКИХ ТЕРРИТОРИЙ»

Резюме

В статье проанализированы существующие теоретические подходы к трактовке термина «диверсификация». Обоснована необходимость внедрения диверсификации в сфере развития сельских территорий для расширения сфер занятости и доходов сельского населения. Выделены основные направления диверсификации развития сельских территорий. Сформировано собственное определение категории «диверсификация развития сельских территорий»

Ключевые слова: диверсификация, сельская территория, сельскохозяйственная деятельность, децентрализация, диверсификация развития сельских территорий.

Khomiuk N. L.

Lesya Ukrainka Eastern European National University

THEORETICAL APPROACHES TO THE TRACKING OF THE CONCEPT «DIVERSIFICATION OF DEVELOPMENT OF RURAL TERRITORIES»

Summary

The article analyzes the existing theoretical approaches to the interpretation of the term «diversification». The necessity of diversification in the field of development of rural territories in order to expand the spheres of employment and incomes of rural population is substantiated. The basic directions of diversification of development of rural territories are singled out. The own definition of the category «diversification of development of rural territories» is formed.

Keywords: diversification, rural territory, agricultural activity, decentralization, diversification of development of rural territories.